

75- سورة القيمة- مكية

تفسير كشف الاسرار و عدة الابرار معروف بتفسير خواجه عبدالله انصاري

تأليف رشيد الدين الميبدوي (520 هجري)

Tafsir Kashafal asrar wa Uddatulabrar by Rasheeduddin Almeybodi

Rasheedudin Al-Meybodi (520 Hijri)

هو 121

كشف الاسرار و عدة الابرار ابو الفضل رشيد الدين الميبدوي

مشهور به تفسير خواجه عبدالله انصاري

به كوشش: زهرا خالونی

<http://www.sufism.ir/MysticalBooks%2892%29.php> (word)

<http://www.sufism.ir/books/download/farsi/mejbodi/kashfol-asrar-kamel.pdf>

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ {1} وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ {2}
أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ {3} بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ {4}
بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ {5} يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ {6}
فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ {7} وَخَسَفَ الْقَمَرُ {8} وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ {9} يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيَّنَ الْمَقَرُّ {10}
كَلَّا لَا وَزَرَ {11} إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ {12} يُنَبِّئُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ {13}
بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ {14} وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ {15} لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ {16}
إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ {17} فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ {18} ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ {19}
كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ {20} وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ {21}
وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ {22} إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ {23}
وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ {24} تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ {25}
كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ {26} وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ {27} وَظُنُّ أَنْهُ الْفِرَاقُ {28} وَالتَّفَتُّ السَّاقُ بِالسَّاقِ {29}
إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ {30}
فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّىٰ {31} وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ {32} ثُمَّ دَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَتَمَطَّىٰ {33}
أَوَلَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ {34} ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ {35}
أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى {36} أَلَمْ يَكُنْ نَطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُعْنَىٰ {37} ثُمَّ كَانَ عِلقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ {38}
فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ {39}
أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ {40}

<http://quran.al-islam.org/>

النوبة الاولى

قوله تعالى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بنام خداوند فراخ بخشایش مهربان
لا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ (1) سوگند میخورم بروز رستاخیز.
وَ لَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ (2) و سوگند میخورم بتن نکوهنده.
أَ يَحْسَبُ الْإِنْسَانُ مِی‌پندارد این مردم أَلَّن نَجْمَعُ عِظَامَهُ (3) که ما فراهم نیاریم اندامان و استخوانهای
او ؟
بَلَى قَادِرِينَ آری کنیم و آن را توانایانیم عَلَى أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ (4) بر آنکه راست کنیم اندامان او تا
بندهای انگشتان او هم چنان که بود.
بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ (5) آری میخواهد این مردم که دروغ شمرد هر چه فرا پیش اوست.
يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ (6) می‌پرسد که روز رستاخیز کی؟
فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ (7) آن گاه که چشم در چشم خانه روشن بتاود.
وَ خَسَفَ الْقَمَرُ (8) و در چشم او ماه تاریک گردد.
وَ جُمِعَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ (9) و روز و شب باو یکسان.
يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ مردم میگوید آن روز أَيِّنَ الْمَفَرُّ (10) کجا گریزم؟
كَأَلَّا نَكْرِزُد وَ نَتَوَانَدَ لَا وَزَرَ (11) پناه جای نیست او را.
إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ (12)
با خداوند تو است آن روز شدن و آرامیدن و باز گشتن.
يُنَبِّئُوا الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ آگاه کنند آن روز مردم را بِمَا قَدَّمَ وَ أَخَّرَ (13) بهر چه از پیش فرستاد از کرد و
کار، یا از پس خویش گذاشت از نهاد بد یا نیک.
بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ (14) این آدمی خود را نیک شناسد و در خود نیک داند.
وَ لَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ (15) و هر چند که خود را می‌حجت و عذر آرد و می‌سازد.
لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ (16) زبان خود مجنبان شتابیدن را به قرآن.
إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ (17) بر ما که قرآن بر تو خوانیم و در یاد تو داریم.
فَإِذَا قَرَأْنَاهُ چون ما بر تو خواندیم فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ (18) آن گاه تو از پس او میخوان.
ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ (19) و آن گاه بر ما که احکام آن پیغام خویش ترا پیدا کنیم.
كَأَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ (20) آری شما می‌دوست دارید این جهان نزدیک فرادست و شتابنده بخلق.
وَ تَذَرُونَ الْآخِرَةَ (21) و جهان پسین می‌گذارید.
وَ جُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ (22) رویهاست آن روز از شادی تازه.
إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (23) بخداوند خویش نگران.
وَ جُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ (24) و رویهاست آن روز از اندوه گرفته و فراهم کشیده.
تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ (25) که درست میداند که هر چه بتر بود باو بیود.
كَأَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ (26) برآستی آن وقت که جان بچنبر گردن رسد
وَ قِيلَ مَنْ رَاقٍ (27) و می‌گویند کدام پزشک است که افسون کند؟
وَ ظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ (28) و بدانست مردم که از دنیا می‌جدا شود.
وَ انْفَقَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ (29) و پای او در کفن می‌پیچیدند و گور را بساختند.
إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ او را بسوی خداوند تو رانند و با او بردند.
فَلَا صَدَقَ وَ لَا صَلَّى (31) صدقه و زکاة نداد و نماز نکرد.
وَ لَكِنْ كَذَبَ وَ تَوَلَّى (32) لکن دروغ زن گرفت و از پذیرفتن برگشت.
ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى (33) آن گاه با کسان خویش شد خرامان.

أُولَى لَكَ فَأُولَى (34) در رسید آنچه از آن میترسیدی گریز.
 ثُمَّ أُولَى لَكَ فَأُولَى (35) باز در رسید آنچه از آن میترسیدی گریز.
 أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ مِی‌پندارد مردم أَنْ يُتْرَكَ سُدىً (36) که او را فرو گذارند ناناگینخت و ناپرسید؟
 أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى (37) نه نطفه‌ای بود نخست که بیفکندند.
 ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً آن گه پس از آن خونی بسته فَخَلَقَ فَسَوَّى (38) خداوند تو آن را بیافرید و صورت و اندام راست کرد.
 فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَ الْأُنْثَى (39) و از آن دو همتا آفرید نر و ماده.
 أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى (40) او که آن را کرد نه توانا است و قادر بر آنکه مردگان را زنده کند.

النوبة الثانية

این سوره بعدد کوفیان چهل آیت است، صد و نود و نه کلمت، ششصد و پنجاه و دو حرف جمله به مکه فرو آمد باتفاق مفسران. و درین سوره يك آیت منسوخ است: لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ نسخ ذلك بقوله: «سَنُقَرِّئُكَ فَلَا تَنْسَى» و عن ابی بن كعب قال: قال رسول الله (ص): «من قرأ سورة القيامة شهدت انا و جبرئیل له يوم القيامة انه كان مؤمنا بيوم القيامة و جاء و وجهه مسفر على وجوه الخلائق يوم القيامة».

لَا أَقْسِمُ لَا خِلافَ بَيْنَ النَّاسِ إِنْ مَعْنَاهُ: اقسام، و اختلفوا في تفسير لا فقيل: هي تأكيد للقسام كقول العرب: لَا وَاللَّهِ لَأَفْعَلَنَّ كَذَا. لَا وَاللَّهِ مَا فَعَلْتُ كَذَا. و قيل: إنها صلة كقوله تعالى: لِيَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَى لَان يَعْلَمُ أَهْلُ الْكِتَابِ و قيل: هي ردّ على منكرى البعث، فإنها و ان كانت رأس السورة فالقرآن متصل بعبده ببعض كله كالسورة الواحدة و المعنى: ليس الأمر كما قلتم: اقسام بيوم القيامة أنكم تبعثون. قرأ الحسن و الاعرج و ابن كثير في رواية القواس عنه لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ بَلَا الْفِ قَبْلَ الْهَمْزَةِ. وَ لَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ عَلَى مَعْنَى أَنَّهُ اقسام بيوم القيامة و لم يقسم بالنفس اللوامة. و الصحيح أنه اقسام بهما جميعا و لا صلة فيهما، قال الشاعر:

تَذَكَّرْتُ لَيْلَى فَاعْتَرَّتْنِي صَبَابَةٌ   وَ كَادَ ضَمِيرُ الْقَلْبِ لَا يَتَقَطَّعُ

أَى يَتَقَطَّعُ. قال المغيرة بن شعبة: يقولون القيامة القيامة و إنما قيامة احدثهم موته. و شهد علقمة جنازة فلما دفن قال: اما هذا فقد قامت قيامته و النفس اللوامة هي التي تلوم نفسها على ما جنت و تأتي يوم القيامة كل نفس برّة او فاجرة تلوم نفسها البرّة على ما قصّرت و لم تستكثر كقوله تعالى: يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي و الفاجرة على ما جنت كقوله: «يَا حَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ». قال سعيد ابن جبیر و عكرمة تلوم على الخير و الشرّ و لا تصبر على السراء و الضراء و قال الحسن: هي النفس المؤمنة. قال: انّ المؤمن و الله ما تراه الا يلوم نفسه ما اردت بكلامى ما اردت بأكلتى ما اردت بحديث نفسى و انّ الفاجر يمضى قدما لا يحاسب نفسه و لا يعاتبها.

و قال مقاتل: هي النفس الكافرة انّ الكافر يلوم نفسه في الآخرة على ما فرط في امر الله في الدنيا. قوله: أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ أ يَظُنُّ الْكَافِرُ ان لَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ عِنْدَ الْبَعْثِ بَعْدَ مَا صَارَ رَمِيمًا. أ يَظُنُّ ان لَا نَقْدِرُ عَلَى ذَلِكَ. نزلت في عدی بن ربیعة حلیف بنی زهرة ختن الاخنس بن شريق النقفی. و كان رسول الله (ص) يقول: «اللّٰهُمَّ اكْفِنِي جَارِي السَّوْءِ» يعنى عدیاً و الاخنس و ذلك

انّ عدی بن ربیعة اتى النبی (ص) فقال: یا محمد حدّثنی عن يوم القيامة متى يكون و كيف امره و حاله؟ فاخبره النبی (ص) فقال: لو عاينت ذلك اليوم لم اصدقك یا محمد و لم اومن بك او يجمع الله العظام

فانزل الله تعالى: أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ يَعْنِي الْكَافِرُ أَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ بَعْدَ تَفَرُّقِهَا وَ بِلَاهَا فَحَبِيْبِهِ وَ نَبِيعْتِهِ بَعْدَ الْمَوْتِ. ذكر العظام و اراد نفسه كلّها، لانّ العظام قالب النفس لا يستوى الخلق الا باستوائها. و قيل: هو خارج على قول المنكر او يجمع الله العظام كقوله: «قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ. بلى قَادِرِينَ أَى

نقدر استقبال صرف الى الحال و المعنى: بلى نقدر على جمع عظامه و على ما هو اعظم من ذلك و هو أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ فنجعل اصابع يديه و رجليه شيئا واحدا كخف البعير او كحافر الحمار فلا يمكنه ان يعمل بها شيئا و لكننا فرقنا اصابعه حتى يأخذ بها ما شاء و يقبض اذا شاء و يبسط اذا شاء فحسنا خلقه. هذا قول عامة المفسرين و قال الزجاج و ابن قتيبة: معناه ظن الكافر انا لا نقدر على جمع عظامه بلى نقدر ان نعبد السلاميات على صغرها فنؤلف بينها حتى نسوي البنان فمن قدر على جمع صغار العظام فهو على جمع كبارها اقدر.

بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجَرَهُ أُمَامَهُ يَقُولُ تَعَالَى ذَكَرَهُ: ما يجهل ابن آدم ان ربه قادر على جمع عظامه بعد الموت و لكنه يريد ان يفجر امامه اي يمضي قدما قدما في معاصي الله راكبا رأسه لا ينزع عنها و لا يتوب. اين مردم نه از آنست که نمی‌داند که الله قادرست که مرده زنده کند، لكن میخواهد که بباطل و معصیت سر درنهد، همیشه در ناپسند می‌رود روی نهاده چنان که می‌آید و هر چه آید و هر جای که رسد بی هیچ واگشتن. و قيل: يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجَرَهُ أُمَامَهُ لِيَقْدَمَ الذَّنْبُ و يؤخر التوبة، يقول: سوف اتوب، حتى يأتيه الموت على شرّ احواله و أسوأ اعماله. میخواهد این مردم که همه گناه فرا پیش دارد و توبه واپس میدارد، همیشه توبه در تأخیر مینهد و وعده میدهد که: سوف اتوب، تا ناگاه مرگ آید و او بر سر معصیت بر بتر حالی و زشتتر عملی.

و قيل: لِيَفْجَرَهُ أُمَامَهُ اي ليكذب بما امامه من البعث و الحساب يقال للكاذب و المكذب فاجر. قال الشاعر: «اغفر له اللهم ان كان فجر». اي كذب.

میخواهد این مردم که هر چه فرا پیش است از بعث و نشور و حساب و جمله احوال رستاخیز دروغ شمرد. و قال الضحاك: هو الأمل يأمل. و يقول اعيش من الدنيا كذا و كذا و لا يذكر الموت.

يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اخذ «آيان» من اين فاذا شددت و زيد فيها الالف وضعت موضع متى، اي متى تكون الساعة؟ و متى يكون البعث؟ يسأله استبعادا و استهزاء و تكديبا به. قال الله تعالى: فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ بكسر الراء على معنى فزع و تحير و قرأ نافع بفتح الراء من البريق اي شخص بصره عند النزاع و وقوع الهول به حتى لا يكاد يطرف و قال الكلبي: عند رؤية جهنم برق ابصار الكفار و في هذا جواب هذا السؤال اي انما تكون الساعة اذا برق البصر.

وَ خَسَفَ الْقَمَرُ اظلم و ذهب ضوءه.

وَ جُمِعَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ اي جمعا في ذهاب ضوءهما. و قيل: يجمعان كأنهما ثوران عقيران ثم يقذفان في البحر فيكون نار الله الكبرى. و قال علي (ع) و ابن عباس: يجعلان في نور الحجب. و قيل: يكوّران من قوله: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ و لم يقل: جمعت الشمس لأن معناه: جمع بينهما و قيل: المراد بهما الليل و النهار فكنى عن النهار بآيته و عن الليل بآيته. باین قول معنی آنست که کافر را بوقت جان کندن چشم وی در چشم خانه خیره بماند و ماه در چشم وی تاریک گردد و روز و شب او را یکسان نماید.

يَقُولُ الْإِنْسَانُ اي الكافر يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ اي المهرب لشدة ما يراه من العقوبة. كَلَّا رَدَعٌ عَنْ تَمَنَّى الْفَرَارِ لَا وَزَرَ اي لا حصن و لا حرز، و الوزر ما لجاء اليه الانسان من ملجاء او منجى او جبل.

إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ

اي المنتهى اذا جعلته مصدرا كقوله: و اِنِّ الى ربك المنتهى. انّ الى ربك الرجعى و ان جعلته مكانا فالجنة و النار، اي لا ينزل احدا منزلة الا الله.

يُنَبِّئُوا الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَ آخَرَ

قال ابن مسعود و ابن عباس: بما قدّم قبل موته من عمل صالح و سيئ و آخر بعد موته من سنة حسنة او سيئة يعمل بها، و في رواية عطية عن ابن عباس: بما قدّم من المعصية و آخر من الطاعة. و قيل: بما قدّم من الذنب و آخر من التوبة. و قيل: بما قدّم من ماله لنفسه و ما آخر منه لورثته. و قيل: ما قدّم لدنياه و ما آخر لآخرفته و هو مسئول عن الجميع لأن اللفظ عام. و في الحديث الصحيح: «ما منكم من احد الا سيكلّمه ربه ليس بينه و بينه ترجمان و حجاب يحجبه فينظر ايمن منه فلا يرى الا ما قدّم من عمله و ينظر اشأم منه فلا يرى الا ما قدّم و ينظر بين يديه فلا يرى الا النار تلقاء وجهه فاتقوا النار و لو بشق تمره.

بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ

ای هو علی نفسه بصیر بعمله شاهد علی نفسه.

و التاء دخلت للمبالغة كما يقال: رجل نسابة و علامة. و قيل: معناه علی نفسه عین بصیرة فحذف الموصوف و اثبتت الصفة. و قيل: علی نفسه ذو بصیرة فحذف المضاف، ای یعلم أنه فی الدنیا جاحد کافر مذنب مسيء و فی الآخرة یعلم أنه ای شیء فعل و ان اعتذر. میگوید: آدمی بخود سخت داناست و از خود سخت آگاه است، میدانند که در دنیا کافر و جاحد و بدکردار بوده و در عقبی میدانند که چه آورده از فعل بد.

و لَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ و اگر چه خود را حجت میآورد و عذر باطل میسازد.

و گفته‌اند: معاذیر جمع معذار است. و المعذار: الستر، لغة حمیریة. یعنی آدمی خود را نیک شناسد و هر چند که پیش خویش می‌ورایستد و پرده فریب بر چشم خویش افکند. و گفته‌اند: و او زیادتست. المعنی. علی نفسه بصیرة و لَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ یعنی: این مردم در خویشان نیک داند، اگر بهانه بیفکند و عذر باطل بگذارد و پرده فریب از پیش خویش بیفکند. قيل: بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ

ای علی نفسه من نفسه رقیباً یرقبونه بعمله و یشهدون علیه به و هی سمعه و بصره و یداه و رجلاه و جمیع جوارحه، کقوله: یَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ... الآية.

و لَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ ای یشهد علیه الشاهد و لو اعتذر و ادلی بكل حجة و عذر فلا ینفعه ذلك، فله من نفسه شهود و حجة. میگوید: این آدمی بر وی رقیبی است و نگهبانی بس بینا و آگاه تا گوش بوی میدارد و فردا بر وی گواه بود، اگر چه عذر باطل آرد و گوید: «إِنَّا أَطْعَمْنَا سَادَتَنَا وَ كُبرَاءَنَا فَأُضْلَمْنَا السَّبِيلَ» این عذر او را سود ندارد و عذاب از وی باز ندارد. کقوله: «یَوْمَ لَا یَنْفَعُ الظَّالِمِینَ مَعْذِرَتُهُمْ». و قيل: و لَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ

ای و لو اسبل الستر لیخفی ما یعمل فان نفسه شاهدة علیه. و قيل: بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ای من یربصر امره یعنی الملکین الکاتبین، کقوله: «وَرِئْ عَلَیْکُمْ لِحَافِظِیْنَ کِرَامًا کَاتِبِیْنَ». قوله: لَا تُحَرِّکْ بِه لِسَانُکَ ای لَا تُحَرِّکْ بِالْقُرْآنِ لِسَانُکَ استعجالاً بتلقنه. کان جبرئیل (ع) یقرأ علیه القرآن فیراه رسول الله (ص) معه مخافة ان لا ینفلت منه و کان یناله منه شدة فنهأه الله عن ذلك. و قال: إِنَّ عَلَیْنَا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ ای جمعه فی قلبک لتقرأه بلسانک.

فَإِذَا قَرَأْنَاهُ ای اذا جمعناه فی قلبک. و قيل: اذا قرأه جبرئیل و اضافه الی نفسه علی جهة التخصیص فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ

ای اتبع قرآنه، ای اذا فرغ جبرئیل من قراءته فاقراً انت علی اثره.

ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنَا بَيَانَهُ هذا مردود علی الکلام الاول، انّ علینا جمعه و قرآنه، ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنَا بَيَانَهُ ای علینا ان نبین لك احکامه من الحلال و الحرام و نبین لك معناه اذا حفظته. و قال الحسن: انّ علینا ان نجزی به يوم القيامة علی ما قلنا فی الدنیا من الوعد و الوعيد و القرآن مصدر کالترجحان و الغفران، تقول: قرأت قراءة و قرأنا و کان رسول الله (ص) بعد نزول هذه الآية اذا اتاه جبرئیل اطرق فاذا ذهب قراه کما وعده الله عز و جل. و قيل: هذا خطاب للعبد يوم القيامة و الهاء تعود الی کتاب العبد، ای لَا تعجل فانّ علینا ان نجمع افعالك فی صحیفتک و قد فعل و علینا ان نقرأ علیک کتابک.

فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ هل غادر شیئا او احتوی علی زیادة ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنَا بَيَانَهُ اظهار جزاء علیه.

«كَلَّا» افتتاح کلام بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَ تَذَرُونَ الْآخِرَةَ قرأ اهل المدينة و الکوفة تحبون و تذرون بالتاء فیهما و قرأ الآخرون بالياء، ای یختارون الدنیا علی العقبی و یعملون لها، یعنی کفار مکه. و من قرأ بالتاء، فعلى تقدير قل لهم یا محمد تحبون الدنیا و شهواتها و تذرون الدار الآخرة و نعیمها.

وَجُوهٌ یَوْمَئِذٍ یعنی: يوم القيامة، «ناصرة» ناعمة مشرقة حسنة نصرت بنعیم الجنة. قال مقاتل: بیض یعلوها النور، یقال: نصر وجهه ینصر نصرة و نصارة. قال الله تعالى: تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَصْرَةَ النِّعِیمِ إلی رَبِّهَا ناظرة. قال ابن عباس: تنظر الی ربها عینا بلا حجاب. قال الحسن: تنظر الی الخالق و حق لها ان تنظر و هی تنظر الی الخالق

روی عن ابن عمر قال: قال رسول الله (ص): «انّ ادنی اهل الجنة منزلة لمن ینظر الی خزانه و ازواجه و سرره و نعیمه، و خدمه مسيرة الف سنة و اکرمهم علی الله لمن ینظر الی وجهه تبارک و

تعالى. غدوة و عشية». ثم قرأ رسول الله (ص) **وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاضِرَةٌ**.
و عن جابر قال: قال رسول الله (ص): **«يَتَجَلَّى رَبُّنَا عَزَّ وَ جَلَّ حَتَّى يَنْظُرُوا إِلَى وَجْهِهِ فَيَخْرُونَ لَهُ سَجْدًا، فَيَقُولُ: اِرْفَعُوا رُؤُوسَكُمْ فَلَيْسَ هَذَا بِيَوْمِ عِبَادَةٍ**.
و عن عمار بن ياسر قال: كان من دعاء النبي (ص) **«اسألك النظر الى وجهك و الشوق الى لقائك في غير ضراء مضرة و لا فتنة مضلة»**.

و قال اهل العلم: النظر اذا قرن بالوجه و عدى بحرف الجر و هو الى لم يعقل منه الا الرؤية و العيان.
و وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ عابسة، كالحة، كريهة.
«تَنْظُرُ» اى يتيقن اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقْرَءَ دَاهِيَهُ عَظِيمَةً من العذاب و الفاقة الداهية العظيمة و **«الامر الشديد الذى يكسر فقار الظهر و منه سمى الفقر فقرا لانه يكسر الفقار لشدة»**. قال ابن زيد: هى دخول النار. و قال الكلبي: هى ان تحجب عن رؤية الرب عز و جل.
«كَلَّا» افتتاح كلام إذا بَلَغَتِ التَّرَاقِي اى بلغت الروح عند الموت الى التراقي، كنى عنها و لم يتقدم ذكرها لان الآية تدل عليها. و التراقي جمع ترقوه و هى العظم المشرف على الصدر و هما ترقوتان.
وَ قِيلَ مَنْ رَاقٍ اى يقول اهله هل من راق يرقيه و هل من طبيب يداويه، مشتق من الرقية. و قيل: ان ملائكة الرحمة و ملائكة العذاب اذا اجتمعوا، يقول بعضهم لبعض من الذى يرقى بروحه أ ملائكة الرحمة ام ملائكة العذاب. مشتق من الرقى.
وَ ظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ اى و تيقن انه مفارق للدنيا.

روى انس بن مالك قال: قال رسول الله (ص): **«ان العبد ليعالج كرب الموت و سكراته و ان مفاصله يسلم بعضها على بعض يقول عليك السلام تفارقنى و افارقك الى يوم القيامة»**.
قوله: **وَ التَّقَاتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ** اى التصقت احديهما بالآخرى عند الموت.
قال قتادة: أ ما رأته اذا ضرب برجله رجله الأخرى، و قال الحسن: هما ساقاه اذا التقتا في الكفن و قيل: ماتت رجلاه فلم تحملاه الى شىء و كان عليهما جوالا، و قيل: كنى عن شدة الأمر بالساق اى اتاه أول شدة امر الآخرة و آخر شدة امر الدنيا، فالناس يجهزون جسده و الملائكة يجهزون روحه فاجتمع عليه أمران شديدان.

و قال ابن عطاء: اجتمع عليه شدة مفارقة الوطن من الدنيا و الاهل و الولد و شدة القدوم على ربه عز و جل، لا يدري بماذا يقدم عليه لذلك. قال عثمان: ما رأيت منظرا الا و القبر افطع منه لانه آخر منازل الدنيا و أول منازل الآخرة. و قال يحيى بن معاذ: اذا دخل الميت القبر قام على شفير قبره اربعة املك و احد عند رأسه و الثاني عند رجله. و الثالث عن يمينه و الرابع عن يساره، فيقول الذى عند رأسه: يا بن آدم ارفضت الآجال و انضيت الآمال، ارفضت، اى تفرقت و انضيت، اى هزلت و يقول الذى عن يمينه: ذهبت الاموال و بقيت الاعمال و يقول الذى عن يساره: ذهب الاشغال و بقى الوبال و يقول الذى عند رجله: طوبى لك ان كان كسبك من الحلال و كنت مشتغلا بخدمة ذى الجلال.
إلى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ اى مرجع العباد الى حيث امر الله اَمَّا الى جنة و اَمَّا الى نار و اَمَّا الى عليين و اَمَّا الى سجين، و قيل: تسوق الملائكة روحه الى حيث امرهم الله.
فَلَا صَدَقَ وَ لَا صَلَّى نزلت في ابي جهل و لا بمعنى لم، اى لم يصدق بكتاب الله و لا بنبيّه و لم يصل لله عبادة، و قيل: هو من التصدق. و قال الحسن: هو من الصدقة و حسن دخول لا على الماضى تكراره، كما تقول: لا قام و لا قعد و قلما تقول العرب لا وحدها حتى تتبعها اخرى تقول: لا زيد في الدار و لا عمرو.

وَ لَكِنْ كَذَّبَ وَ تَوَلَّى اى كذب بالله و اعرض عن الايمان و الطاعة له.
ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى اى مضى يتبختر و يختال في مشيه حين وعظه النبي (ص) بالقرآن. يتمطى اصله يتمطط اى يتمدد و المط هو المد و يقال: اصله من المطا، اى يلوى مطاه تبختر و في الخبر اذا مشيت المطيطاء يعنى التبختر و الخيلاء و خدمتكم فارس و الروم فقد اقتربت الساعة.
قوله: **أُولَى لَكَ فَأُولَى** هى كلمة تهديد و وعيد يقال للمشرف على الهلكة، روى ان رسول الله (ص) لقي ابا جهل فاخذ ببعض جسده و قال له: **أُولَى لَكَ فَأُولَى** فنزل به القرآن
و روى ان ابا جهل قال: أ تخوفنى يا محمد؟ و الله ما تستطيع انت و لا ربك ان تفعل بي شيئا و انى لا

عزّ من مشى بين جبلّيهما فلمّا كان يوم بدر صرعه الله شرّ مصرع و قتلته اسوأ قتل، اقصعه ابنا عفراء، و اجهز عليه ابن مسعود
و كان نبیّ الله (ص) يقول: «انّ لكلّ امّة فرعوناً و انّ فرعون هذه الامّة ابو جهل». و اصل الكلمة من الولی و هو القرب تأويله ما ربك ما تكره فاحذره، و التكرار تأكيد للوعيد و قيل: معناه انك اجدر بهذا العذاب و احقّ و اولی، يقال للرجل يصيبه مكروه و يستوجبه. و قيل: معناه الولی لك حين تحیی و الولی لك حين تموت و الولی لك حين تبعث و الولی لك حين تدخل النار. قالت الخنساء:

هممت بنفسی بعض الهموم   فالولی لنفسی اولی لها

أَ يَحْسَبُ الْإِنْسَانُ يَعْنِي ابَا جَهْل أَنْ يُتْرَكَ سُدىً اى مهملاً لا يؤمر و لا ينهى و لا يبعث و لا يجازى بعمله، و قيل: أ يظنّ أنّه لا يعاقب على معاصيه و كفره و ايداء الرّسول (ص) و المؤمنين، و قال الحسن: يُتْرَكَ سُدىً اى سرمداً في الدّنيا دائماً لا يموت. الاسداء: من الاضداد. يقال اسدى الیّ معروفاً و في الخبر من اسدى اليه معروف فليكافئه فان لم يستطع فليشكره. و تقول: اسديت حاجتي و شدّيتها، اى اهتمتها و لم تقضها.

أَ لَمْ يَكْ نُطْفَةٌ مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى اى يصبّ في الرّحم. قرأ ابو عمرو و حفص و يعقوب بالياء لاجل المنى و قرأ الآخرون بالتاء لاجل النّطفة.

ثُمَّ كَانَ عِلْفَةً اى صار المنى قطعة دم جامد بعد اربعين يوماً. فَخَلَقَ فَسَوَّى خلقه في الرّحم فجعل منه الزوجين، اى خلق من مائه اولادا ذكورا و اناثاً، أ لَيْسَ ذَلِكَ الَّذِي فَعَلَ هَذَا بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى. روى: انّ رسول الله (ص) كان يقول عند قراءة هذه الآية: بلى و الله بلى و الله.

و روى عن ابن عباس قال: من قرأ سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى اماماً كان او غيره، فليقل: سبحان ربّي الاعلى. و من قرأ لا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فاذا انتهی آخرها، فليقل: سبحانك اللهم و بلى اماماً كان او غيره. و عن ابی هريرة قال: قال رسول الله (ص): «من قرأ منكم وَ النَّبِّينَ وَ الرَّسُولِ فانتهي الى آخرها» أ لَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ» فليقل: بلى و انا على ذلك من الشّاهدين. و من قرأ: لا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فانتهي الى أ لَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى فليقل: سبحانك بلى و من قرأ: وَ الْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا فبلغ «فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ» فليقل: «أَمَنَّا بِاللَّهِ».

النوبة الثالثة

قوله تعالى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اسم جليل، جلاله بلا اشكال و جماله لا على احتذاء و مثال، و افعاله لا باغراض و اعتلال، و قدرته لا بجلادة و احتيال و علمه لا بضرورة و استدلال، فهو الذي لم يزل و لا يزال، و لا يجوز عليه الفناء و الزوال. عزيز صمدی الذات، قديم سرمدی الصفات، مرئي الذات بالابصار، نعمة منه و لطفاً بالابرار في دار القرار:

تعاليت معبوداً، تعاليت قاهراً	تعاليت قدّوساً، تعاليت خالقاً
تعاليت من ربّ رفيع مكانه	تعاليت رزاقاً وسعت الخلائق
تعاليت اوسعت البرية برّها	و فاجرها رزقا تعاليت رازقا

بنام او كه عالى ذات است و صافى صفات، مقدّس و منزّه از بنين و بنات، كاشف الظّلمات، ساتر السيّئات، مجيب الدّعوات، مقيل العثرات، خالق الارض و السّماوات، رازق الوحوش و الحشرات:

اى زهر غم تو در دلم آب حیات   و اى عشوه عشق تو مرا راه نجات
گفتی: ببرم جان تو اى حور صفات؟   جان از تو مرا دریغ باشد؟ هیهات!

لا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ رَبِّ الْعَالَمِينَ قسم یاد میکند بروز رستاخیز، آن روز كه سرادقات استحقاق ربوبیت باز كشند و بساط جلال و عظمت بگسترانند، و علم جبّارى بصحراء قهّارى برون آرند ايوان كبريا بر كشيده، ميزان عدل در آويخته، و سياست جبروت عزّت همه را مدهوش و بيهوش كرده انبيا با كمال حال خود میآیند و حديث علم خود در باقى كرده كه: «لا عِلْمَ لَنَا»، ملائكه ملكوت میآیند و

صومعه‌های عبادت خود آتش در زده که: «ما عبدناك حقَّ عبادتك»
عارفان و موحدان می‌آیند و از معرفت خود بیزار گشته که: «ما عرفناك حقَّ معرفتك».
ای بزرگا حسرتا اگر آن روز فضل او ترا دست نگیرد. ای عظیم! مصیبتا اگر در آن مجمع کرم او
ترا فریاد نرسد. اگر عنایات او دستگیر نبود، از طاعت تو چه آید؟ ور عدل او روی نماید هلاك از تو
برآید.

پیر طریقت گفت: «الهی دانی که نه بخود باین روزم و نه بکفایت خویش شمع هدایت میافروزم، از
من چه آید و از کرد من چه گشاید؟ طاعت من بتوفیق تو، خدمت من بهدایت تو، توبه من برعایت تو،
شکر من بانعام تو، ذکر من بالهام تو، همه تویی من که ام اگر فضل تو نباشد، من بر چه ام؟! و لا
أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللّوَامَةِ از اقوال مفسران یکی آنست که: نفس لَوامه نفس بنده مومن است که پیوسته
بروزگار خود تحسّر میخورد و بر تقصیرها خود را ملامت میکند و خویشتن را می‌ترساند و بیم
میدهد و بچشم حقارت و مذلت در خود می‌نگرد و میگوید:

ای نفس خسیس همت سودایی بر هر سنگی که بر زخم قلب آیی!

ای در راه طلب حقّ باؤل قدم فرو مانده، ای با هزار مرکب میان بادیه تکلیف منقطع شده، ای با هزار
شمع و چراغ سر يك موی دولت نادیده، ای در خزانه تبت افتاده و بوی مشک بمشامت نارسیده، ای با
همه غواصان بدریا فرو شده و هیچ چیز بدست نیاورده و خویشتن را نیز از دست بداده. ای دیر آمده
و زود بازگشته، ای بجای شراب سرور شراب غرور خریده و دل و دین ببها داده «اسْتَحْبُوا الْحَيَاةَ
الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ»:

سوف ترى اذا انجلى الغبار	أ فرس تحتك ام حمار
تا کی از دار الغروری سوختن دار السّرور	تا کی از دار الفراری ساختن دار القرار
باش تا از صدمه صور سرافیلی شود	صورت خوبت نهان و سیرت زشت آشکار
يك تپانچه شیر و، زین مردار خواران يك	ك صدای صور و، زین فرعون طبعان صد
جهان	هزار.

بزرگی را پرسیدند: که راه از کدام جانب است؟ گفت: از جانب تو نیست، چون از تو درگذشت از
همه جانبها را هست. روزی نگذرد که نه از عالم بینهایت این ندا می‌آید که: ای ما ترا خواسته و تو
روی از ما بگردانیده، ای ما ترا بامداد و شبانگاه با دولت صحبت خوانده و تو قدم از کوی ما باز
گرفته، ناگزیرت مانیم، با ما بنسازی با که سازی؟! اگر پیل نتوانی بود، باری از پشه‌ای کم مباش که
در صورت پیل است، گوید: اگر بقوت پیل نیستم که باری کشم، باری بصورت پیل که بار خویش بر
کس نیفکنم. چون بنده مؤمن نفس لَوامه را بریاضت در کشد و حقّ وی از روی عتاب و نصیحت
بتمای در کنار وی نهد و توفیق او را مدد دهد، عن قریب آن نفس لَوامه نفس مطمئنّه گردد تا خطاب
ربّانی بنعت اکرام و اعزاز او را استقبال کند که: «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ» ای نفس
مطمئنّه و بصحبت ما آرامیده و آسوده، تا امروز از راه نفس آمدی اکنون از راه دل در آی تا بما
رسی. بر درگاه ما دل را بارست و نیز هیچ چیز دیگر را بار نیست:

خون صدیقان بپالودند و زان ره ساختند جز بدل رفتن در آن ره يك قدم را بار
نیست.

آن گه چون بما رسیدی این خلعت یابی که: «وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ» مثل بنده مؤمن مثل
بازست. باز را چون بگیرند و خواهند که شایسته دست شاه گردد مدتی چشم او بدوزند، بندی بر پایش
نهند، در خانه‌ای تاریک باز دارند، از جفتش جدا کنند، يك چندی بگرسنگیش مبتلا کنند تا ضعیف و
نحیف گردد و وطن خویش فراموش کند و طبع گذاشتگی دست بدارد. آن گه بعاقبت چشمش بگشایند،
شمعی پیش وی بیفروزند، طبلی از بهر وی بزنند، طعمه گوشت پیش وی نهند، دست شاه مقرّ وی
سازند. با خود گوید: در کلّ عالم کرا بود این کرامت که مراست؟ شمع پیش دیده من، آواز طبل نوای

من، گوشت مرغ طعمه من، دست شاه جای من! بر مثال این حال چون خواهند که بنده مؤمن را حله خلّت پوشانند و شراب محبت نوشانند، با وی همین معامله کنند. مدّتی در چهار دیوار لحد باز دارند، گیرایی از دست و روایی از پای بستانند، بینایی از دیده بردارند، روزگاری برین صفت بگذارند آن گه ناگاه طبل قیامت بزنند، بنده از خاك لحد سر برآرد، چشم بگشاید، نور بهشت ببیند. «يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ» دنیا فراموش کند، شراب وصل نوش کند، بر مائده خلد بنشیند چنان که آن باز چشم باز کند خود را بر دست شاه ببیند، بنده مؤمن چشم باز کند، خود را بمقعد صدق ببیند سلام ملك شنود، دیدار ملك ببیند. بنده میان طوبی و زلفی و حسنی شادان و نازان، در جلال و جمال حق نگران. اینست که ربّ العالمین فرمود: «وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ» رویهای مؤمنان و مطیعان، رویهای صدیقان و شهیدان، رویهای عاشقان و مشتاقان چون ماه درفشان، چون آفتاب رخشان، شادان و نازان می‌نگرند بخداوند جهانیان، نوازنده دوستان، و دلگشای مشتاقان. خوش روزی که روز وصالست، شادی آن روز بی پایانست، دولت آن روز بیکرانست. روز برّ و افضال، روز عطا و نوال، روز نظر ذو الجلال، روز شادی و پیروزی، رهی باقی و مولی ساقی، و از جناب کرم ندای کرامت روان، که: «الذّار دارکم و انا جارکم».

پیر طریقت گفت: «بهره عارف در بهشت سه چیز است: سماع و شراب و دیدار. سماع را گفت: «فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ»، شراب را گفت: «وَوَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا». دیدار را گفت: «وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ» سماع بهره گوش، شراب بهره لب، دیدار بهره دیده. سماع واجدان را، شراب عاشقان را، دیدار محبّان را. سماع طرب فزاید، شراب زبان گشاید، دیدار صفت رباید. سماع مطلوب نقد کند، شراب راز جلوه کند، دیدار عارف را فرد کند. سماع را هفت اندام رهی. گوش چون ساقی اوست، شراب همه نوش، دیدار را زیر هر مویی دیده‌ای روش.

Next Surah

76- سورة الانسان (الدهر) - مكية

تفسير كشف الاسرار و عدة الابرار معروف بتفسير خواجه عبدالله انصاري

تاليف رشيدالدين الميبدوي (520 هجري)

Tafsir Kashafal asraar wa Uddatulabrar by Rasheeduddin Almeybodi